

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

องค์ความรู้จากครูช่าง
นายอมร ศรีพจนารถ
: การเขียนภาพครุฑ

: ครุฑ

ครุฑ หรือ **พญาครุฑ** เป็นนามเรียกสัตว์ประหลาดอีกภาพหนึ่งของศิลปะไทยว่า มีกายเป็นคน ส่วนหัวและท่อนล่างเป็นนก ซึ่งตรงกับต่างชาติหลายชาติที่ว่ากายเป็นคน แต่ละชาติก็มีความคิดแตกต่างกันไปตามจินตนาการของช่าง สำหรับของไทยได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียในเรื่องเทวกำเนิด พวกเทพต่าง ๆ ในเทวกำเนิดนี้ว่า ครุฑเป็นลูกของพระกัศยปเทพบิดรกับนางวินตา ถือกำเนิดมีส่วนศีรษะเป็นนก ร่างกายท่อนบนเป็นคน มีปีกเล็บ ปากเหมือนนกอินทรี แขนขาเป็นคน หน้าขาว ปีกแดง ตัวเป็นสีทอง มีวิมานอันสวยงามเรียกว่าฉิมพลี เป็นสหાયกับพระนารายณ์ ในภาพศิลปะไทยของเราท่อนล่างเป็นนกทั้งหมด เป็นพาหนะทรงของพระนารายณ์ เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์หลายตอน

ในราชวงศ์จักรีของเราก็มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่มาก เช่น เป็นรูปองค์
มหाराชปักษ์หน้ารถพระที่นั่ง เป็นตราของราชการ เป็นเรือในกระบวนเรือพระ
ที่นั่ง คือ เรือครุฑเหินเห็จ เรือครุฑตรีจไตรจักร เป็นตราพระราชลัญจกร
ประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แม้
ในสมัยอยุธยา ก็สร้างเป็นขบวนเรือพระที่นั่งดังปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

: การเขียนภาพพญาครุฑ

การเขียนภาพพญาครุฑ ช่างแต่โบราณท่านได้เขียนเป็นแบบไว้ ๓ แบบด้วยกัน คือ

๑. ลักษณะของครุฑสวมมงกุฎชัย มีเครื่องทรงเช่นเดียวกับเทวดาตัวพระ ส่วนเอวมีรัดพัสดร์ ช่วงขาและแข้งเหมือนนกกินนร หางเป็นกระหนกครึ่งซีก ตาทำเป็นแบบกระจังใบเทศขนใต้ท้องแขนวิ้งตามข้อศอก มีทับทรวงหรือสายรัดอกก็มี

ภาพลวดลาย จนนาค
ตามมณฑลชัย หน้าตราช้างทอง

นรวิชัย

ภาพพระยาสุวรรณภิงคาราชายาคนาคชาติ
สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามหริษิตของ
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชเธอ

๒๖
๒๖.๖.๖๖

1951
GIBERL
F

๒. สวมเทริดยอดน้ำเต้าเฟือง เครื่องแต่งกายตรงหน้าอกมีสายรัดอก แทนทับทรวง ตาครุฑทำเป็น ๒ แบบ คือ เหมือนแบบที่ ๑ และเป็นลักษณะของตาเหยี่ยว นกอินทรี หางคล้ายหางนกอินทรี นกกางเขน ช่วงขาและแข้งพับสามตอน (ดูภาพประกอบ) แบบที่วางไว้มักจะเป็นแบบกางปีกบิน สีที่ใช้ระบายส่วนใหญ่จะเป็นสีแดงทั้งหมดยกเว้นส่วนที่เป็นเครื่องทรง เป็นทอง ขนใต้ท้องแขนวิ่งออกไปทางมือ ใช้เป็นตราของราชการ

๓. ลักษณะคล้ายแบบที่ ๑ ผิดตรงส่วนหางเป็นกระสวยไก่อ่ ขนใต้
ท้องแขนวิ่งตามออกไปทางมือเช่นเดียวกับแบบที่ ๒ ส่วนมงกุฎกับตาเป็น
มงกุฎยอดช้ำก็มี ตาเป็นแบบกระจิงใบเทศก็มี สวมเทริดยอดน้ำเต้าก็มีตา
เป็นแบบตาจระเข้ ตาเหยี่ยวก็มี ตรงอกเป็นสังวาลทับทรวงก็มี เป็นแบบสาย
รัดอกก็มี (ดูรูปประกอบ)

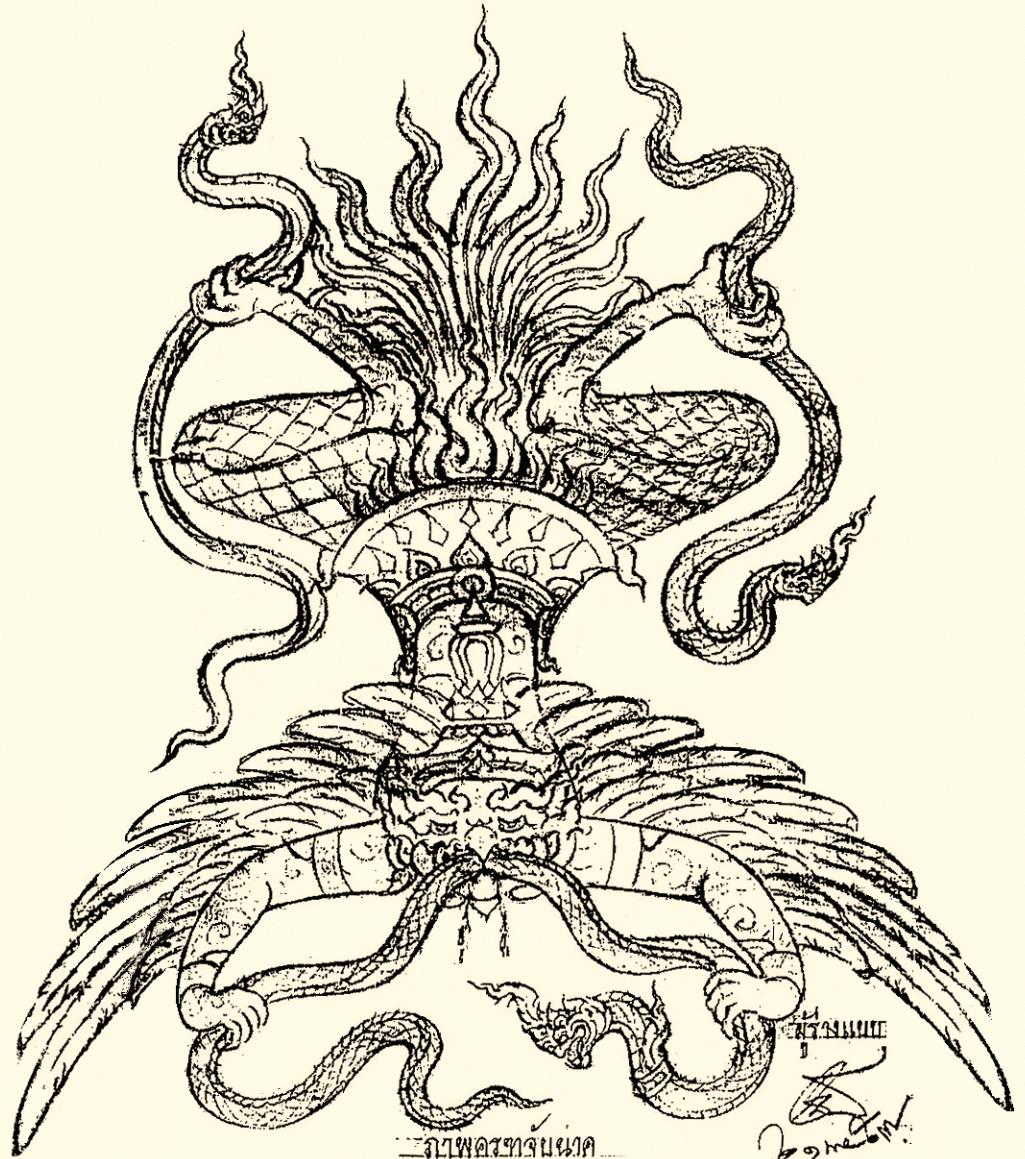

ภาพดราจันนาค

ส่วนมงกุฎ สัตยเมธิตอง หน้า ขาง ปกนวด

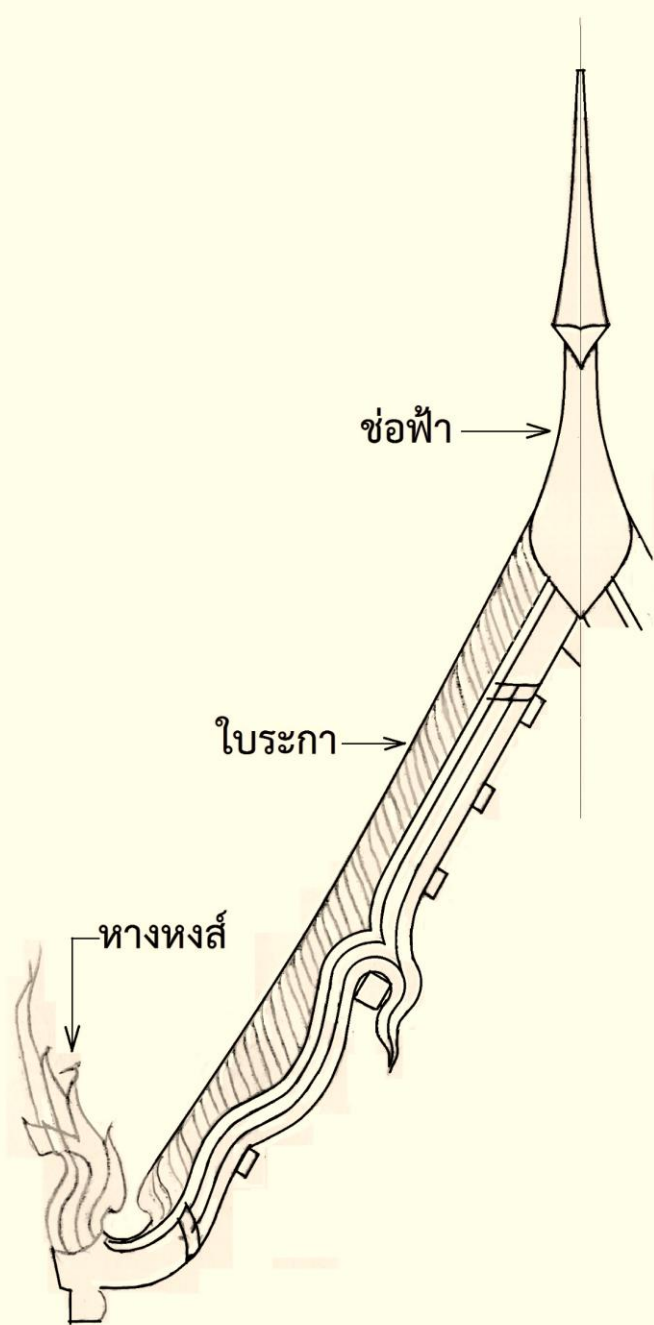
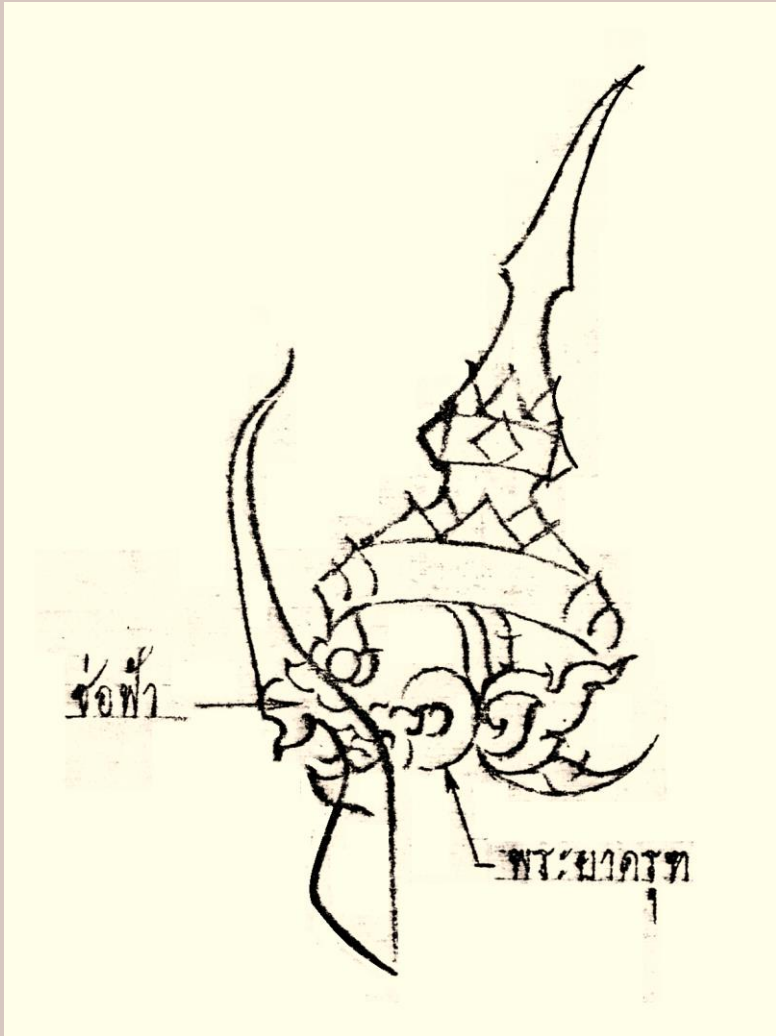
ศิวะ
ศิวะ

ภาพดราจันนาค

ศิวะ
ศิวะ

นอกจากมีการร่างเป็นภาพแล้ว ในส่วนที่เป็นจะงอยปากของพญาครุฑยังนำมาประดิษฐ์เป็นตัวไม้เครื่องตกแต่งทางสถาปัตยกรรมอีกด้วย คือ ช่อฟ้า ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับพญานาคอันมาจากครุฑจับนาค นาคที่กล่าวนี้มาในรูปของ หางหงส์ หรือ นาคเบื่อน เป็นส่วนประกอบของจั่วหลังคา หน้าบันโบสถ์ วิหารหรือพระที่นั่งต่าง ๆ

รูปลักษณะที่กลมกลืน (ปัจจุบัน)

2
WATLOW

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร